

SABINA BARBARA FLANCZEWSKA

BERNARD O'CONNOR I JEGO "THE HISTORY OF POLAND"

W roku 1698 ukazała się w Londynie dwutomowa pierwsza historia Polski napisana przez Bernarda O'Connora, Irlandczyka z pochodzenia, nadwornego lekarza króla Jana III Sobieskiego w latach 1693-1694. Zarówno jego postać jak i dzieło zasługują na bliższe zainteresowanie.

Bernard O' Connor urodził się w irlandzkim hrabstwie Kerry ok. r. 1666. Taką przybliżoną datę notują rejestry fakultetu medycznego w Reims, gdzie po uprzednich studiach w Paryżu i Montpellier otrzymał dyplom "Doktora medycyny i anatomii" dnia 11 IX 1693 r. W tym okresie, przebywając w Paryżu, poznał dwóch młodych Polaków, synów kanclerza. Być może byli to Jan i Michał, synowie Dominika Mikołaja Radziwiłła, Kanclerza W. Litewskiego w latach 1690-1697. Wienińczyli oni swą edukację tradycyjnym wojazem zagranicznym po Francji i Włoszech. W towarzystwie młodych ludzi odbył O' Connor podróż do Włoch i Wiednia, a następnie przyjechał do Polski i zaprotegowany przez posła weneckiego, Hieronima Alberto de Conti został jednym z nadwornych lekarzy króla Jana III /obok Jonasza, Żyda włoskiego/. Po niespełna dwunastu miesiącach pobytu, nie mogąc pomóc królowi w jego nieuleczalnej chorobie, wyjechał O' Connor z Polski 11 /lub 13/ XI 1694 r. w charakterze przybocznego lekarza Teresy Kunegundy, córki króla Jana III, świeżo zaślubionej Maksymilianowi Emanuelowi Wittelsbachowi, elektorowi bawarskiemu. W lutym 1695 r. był już w Londynie. Zajął się wkrótce wykładami w Oxfordzie i Cambridge, jak też pisanem dzieł medycznych i praktyką lekarską.

W tym okresie "zgubił" O' w pisowni nazwiska i zmienił wyznanie z katolickiego na anglikańskie. Wiadomo bowiem, że wydany w Anglii akt prawny tzw "Test Act" /22 III 1673/ wykluczał katolików ze służby publicznej. Publikacje lekarskie utoraowały O'Connorowi drogę do godności członka "Royal Society" /27 XI 1695/ i "Royal College of Physicians" /16 IV 1696/. W wieku 32 lat był znany i popularny, a jego lekarska i naukowa kariera wydawała się zapewniona. Niestety zmarł po kilkudniowej chorobie w końcu października 1698 r. i 3 XI tegoż roku został pochowany w kościele St. Giles-in-the Fields w Londynie.

Bernard O'Connor, znakomity jak na owe czasy lekarz, utrzymywał stosunki z wybijającymi się postaciami ówczesnego świata lekarskiego w Anglii. Do jego znajomych należał m.in. John Radcliffe, dziekan Uniwersytetu w Cambridge i lekarz Anny, szwagierki króla Wilhelma III Orańskiego. Korespondował z Hansem Sloane, sekretarzem i późniejszym prezesem "Royal Society", którego zbiory stały się w połowie XVIII-ego wieku fundamentem British Museum. Umiał też pozyskać sobie przychylność sławnych angielskich osobistości politycznych. Mógł liczyć na W. Legge lorda Dartmouth, którego leczył z powrozczeniem w czasie pobytu w Wenecji. Znał też Laurence Hyde lorda Rochester, ambasadora króla Karola II Stuarta w r. 1676 w Polsce /ojca chrzestnego Teresy Kunegundy, córki króla Jana III/ oraz najświetniejszego z nich, Johna Churhilla księcia Marlborough, głównodowodzącego wojsk angielskich króla Jakuba II Stuarta, a następnie stronnika króla Wilhelma III Orańskiego. Zostali oni następnie adresatami poszczególnych rozdziałów jego książki.

Gdy w dniu 17 VI 1696 zmarł w Polsce król Jan III, w Anglii

politycy z otoczenia Wilhelma Orańskiego, króla Anglii /od 6 II 1689 r. - po usunięciu Stuartów, popieranym przez Francję/, zainteresowali się Polską zwłaszcza ze względu na niebezpieczeństwo obioru kandydata francuskiego, księcia Conti. Jak wiadomo, Wilhelm Orański, zarówno jako stathouder Holandii, jak i król Anglii prowadził zdecydowaną politykę antyfrancuską, skierowaną konkretnie przeciw wszelkim poczynaniom króla Ludwika XIV, rozszerzającym wpływy Francji.

Tak więc O'Connor, o którym wiadomo, że w Polsce przebywał około roku, był wprost nagabywany o napisanie książki na temat naszego kraju. "The History of Poland" powstała więc niejako "na zamówienie", co autor wyraźnie zaznaczył w przedmowie.

O dziele tym dowiadujemy się po raz pierwszy z "Journal book of the Royal Society" z 23 II 1697 r., gdzie zanotowano, że autor zaprezentował egzemplarz pracy członkom "Royal Society". W przedmowie do dzieła nie wspomniał O'Connor o tym, jakoby wydanie z r. 1698 było drugie. Natomiast w tejże przedmowie opisał elekcję króla Augusta II Sasa /15 IX 1697 r. - koronacja/, którego niedzielnym portret zdołał ozdobić również oba tomy dzieła. Usprawiedliwił się następnie, że książka została opublikowana dopiero w kilka lat po jego powrocie do Anglii i zaznaczył, że nie ukazałaby się prędko, gdyby nie pomoc jego kolegi, Johna Savage, który pomógł mu w uporządkowaniu notatek.

Dzieło opracował w formie listów do znanych sobie głównych postaci Anglii końca XVII wieku /dobranym odpowiednio do ich zainteresowań i zajęć, jak też do tematyki danego listu/, a następnie podzielił na dwa tomy. Tom pierwszy składa się z przedmowy, spisu treści, literatury, na którą autor się oparł i sześćdziesiąt

stów. Listy te zawierają krótkie omówienie dziejów Polski do czasu elekcji króla Augusta II, Sasa, następnie opis geograficzny Polski oraz dzieje i opis W. Ks. Litewskiego. Do tomu dołączono na końcu kilka drobnych rozprawek medycznych z osobną numeracją stron. Uspełnieniem tomu jest mapa Królestwa Polskiego i W. Ks. Litewskiego, portret króla Jana III i miedzioryt, przedstawiający dziecko karmione przez niedźwiedzicę. Jest to ilustracja do opowieści, zasłyszanej przez autora podczas jego pobytu w Polsce. Tom drugi zawiera dziesięć listów, przedstawiających współczesne autorowi stosunki w Rzeczpospolitej Obojga Narodów, ozdobione miedziorytem, przedstawiającym posiedzenie Sejmu polskiego. Jedynie pierwszy z nich napisał sam autor. Dalsze opracował J. Savage na podstawie jego materiałów.

Przedmowa, pochodząca od autora zasługuje na szczególną uwagę, warto więc jeszcze raz do niej wrócić. O'Connor zaznaczył w niej, że dzieło jego jest bardzo niekompletnym obrazem Królestwa Polskiego. Zachęcał swych rodaków do zwiedzenia go i doskonalszego opisu. Dziwił się przy tym, że podróżując do Niemiec, nie wyruszają z Berlina poprzez Prusy do Poznania i Warszawy, lub z Wiednia przez Śląsk do Krakowa. Uważał, że mogliby odbyć tę podróż w ciągu 3 miesięcy i nie uważać tego czasu za stracony. Podróż ta nie byłaby tak wygodna, jak w innych krajach, ale ujrzeliby wiele ciekawych miejscowości, poznaliby wspaniałość dworu i wielkość magnatów, którzy wcale nie byli tak barbarzyńscy i nieokrzesani, jak się ich ogólnie przedstawiało. Dzięki podróżom na zachód i bezpośrednim wpływom Francji poprzez Francuzki na tronie polskim jak też subsydowanie stronnictwa profrancuskiego, obyczaje ich złagodniacy. Jednakże Polacy i Litwini, jak pisał dalej, nabrali

przekonania, że zainteresowanie Francji ich krajem niosło ze sobą groźbę absolutyzmu, do którego za żadną cenę nie cnieieli dopuścić, stojąc na straży swych szlacheckich swobód i uważając króla za pierwszego wśród siebie równych. Zależało na tym "zerówno szlachcie jak i duchowieństwu /bardzo licznemu i zamożnemu/, aby wspólnie ograniczać siłę króla i utrzymywać w zależności chłopów; którzy są z tego zadowoleni!/ a raczej nieświadomi swego niewolnictwa". Tak więc jak dalej wywodził O'Connor, król pragnąc, aby jego potomstwo odziedziczyło tron, powinien był postępować ostrożnie. Tymczasem król Jan przez przedwczesne zabiegi w celu zapewnienia korony swemu synowi Jakubowi sprawił, że po raz pierwszy w historii Polski elekcyjnej nie wybrano żadnego z synów zmarłego króla, uważając, że przedstawiciel obcej dynastii będzie bardziej odpowiadać interesom magnaterii polskiej i litewskiej. O'Connor zresztą naiwnie uważał, że nowy monarcha Rzeczypospolitej Obojga Narodów, August II Sas odzyska utracone terytoria i przywróci jej dawną potęgę. Nie dostrzegając złożonych przyczyn głębokiego już wtedy upadku kraju i nie przypuszczał, że Sasi go przypieczętują.

W ostatniej części przedmowy podał autor powody, dla których zajął się historią Polski. Otóż jego głównym pragnieniem, gdy przybył do naszego kraju, zachęcony przez Polaków, spotkanych za granicą, było pogłębienie wiedzy medycznej. "Miało jednak znajdując materiału do zaspokojenia ciekawości w tym względzie", jak pisał bardzo oględnie, "i nie chcąc zmarnować trudu podróży do tak odległego kraju" zainteresował się przeszłością i współczesnym sobie stanem Polski. Sięgnął do dzieł historyków polskich /najczęściej cytując Krzysztofa Hartknocha/, do relacji cudzoziemców, którzy odwiedzili Polskę /np. Beauplana i Hauteville/

rozmawiał z panami, otaczającymi króla i obserwował sam ten tak przedziwny dla niego kraj i ludzi. Nie czuł się historykiem z powołania, starał się jednak wywiązać z podjętego zadania najlepiej jak potrafił, stosując, jak pisał, pewien krytycyzm w przytaczaniu niewiarygodnych lub wprost bajecznych fragmentów historii Polski. W końcowej uwadze przedmowy dodał, że książka jego rozrosła się do dwóch tomów dzięki interwencji J. Savage'a, który uważał, że dzieło powinno zawierać możliwie szeroką tematykę. "The History of Poland" spełniła to zadanie. Dała Anglikom powierzone pojęcie o wcześniejszych dziejach Polaki i przedstawiła dość dokładnie jej etan przy końcu panowania Jana III - jej ustrój wojsko, bogactwa naturalne, handel, stan oświaty, zdrowotność, obyczaje, odrębnie traktując Gdańsk i Ks. Kurlandii. Uwagi autora, wtrącane w wielu miejscach, a niekiedy rozrastające się do całych rozdziałów /np. obyczaje/, nadały książce specjalny walor. Książka jako całość jest wyrazem poglądów przedstawiciela kraju startującego do mocarstwowości na państwo, które swą potęgę miało już poza sobą. Omówienie treści dzieła uwypukliłoby ten aspekt, wymaga jednak osobnego opracowania.

Literatura przedmiotu /wybrane pozycje/:

1. O'Connor Bernard: The History of Poland. London 1698 Vol. 1-2.
2. Blumberg Baruch S., Blumberg Jean L.: Bernard Connor /1666 - 1698/ ...and Ankylosing Spondylitis. - Journal of the History of Medicine and Allied Sciences. 1958 T. 13 nr 3.
3. The Concise Dictionary of National Biography. Oxford 1961 Part 1.
4. Podgórska-Klawe Zofia: Bernard O'Connor, lekarz nadworny Jana Sobieskiego, autor dzieła "The History of Poland" / W 300 rocz-

- nicę jego urodzin/. - Archiwum Historii Medycyny 1966 T. 29
zesz. 1-2.
5. Szpilczyński Stanisław: Bernard O'Connor o zdrowotności i higienie w Polsce u schyłku XVII wieku oraz jego zapatrywania na strukturę ludzkiego organizmu. - Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 1974 R. 19 nr 2.
 6. Sarnecki Kazimierz: Pamiętniki z czasów Jana Sobieskiego. Działur i relacje z lat 1691-1696. Oprac. J. Woliński. Wrocław 1958.
 7. Niesiecki Kasper: Herbarz Polski. Lipsk 1841. T. 8.
 8. Konopczyński Władysław: Dzieje Polski nowożytnej. Warszawa 1936. T. 2.
 9. Wójcik Zbigniew: Historia powszechna XVI-XVII w. Warszawa 1973.
 10. Czapliński Władysław, Długosz Józef: Życie codzienne magnaterii polskiej w XVII wieku. Warszawa 1976.

ANNA ZAGÓRSKA

BIBLIOTEKA INSTYTUTU FILOLOGII ANGIELSKIEJ UMCS

Powstanie Biblioteki Zakładowej Instytutu Filologii Angielskiej /IFA/ UMCS łączy się z powołaniem w roku 1963 Zakładu Języka Angielskiego przy Katedrze Języka Polskiego. Pierwotnie księgozbiór, który w pierwszym roku akademickim działalności nowego zakładu osiągnął cyfrę 780 pozycji, mieścił się w dwóch pomieszczeniach, pokojach 131 i 132 w budynku Humanistyki, które służyły równocześnie jako gabinety dla pracowników. Biblioteka prowadzona była przez asystentów, odpowiedzialnych za gromadzenie zbiorów, prowadzenie inwentarza księgozbioru oraz za wypożyczenia. W tym okresie anglistyka nie dysponowała: